

Kammerer Ernő

(1856–1920)

150 éve született a jogásznak készülő politikus, történész, intézményvezető

A Tolna Megyei Levéltár az ún. történelmi (nemesi-) családok gazdag iratanyagának országosan is kiemelkedő tárháza, ugyanakkor kevés és többnyire szegényes a vármegye számos jeles személye életéről, munkásságáról fellelhető irategyüttes. Ritka kivétel e sorban 1856. november 7-én Hékkúton született Kammerer Ernő,¹ akinek képviselői munkássága, múzeum igazgatói tevékenysége a sajtóból és más forrásokból reprodukálható.

A famíliáról

A család osztrák nemességét a tábori törzsorvosként működő Kammerer Ferenc királyi tanácsos szerezte. Az uralkodót 42 évig hűséggel szolgáló, a tizenhárom hadjárat eredményeként már megromló egészségű hadfinak mindössze fél évvel halála előtt, 1832. március 2-án állították ki a nemesi címet és címert adományozó diplomát.² A császári levél birtokadományt nem tartalmazott. Érdekes viszont, hogy a mindvégig Magyarországon élő család a nemesi címet csak 1916-ban honosította.

Nem ismeretes, hogy a család milyen anyagi viszonyok között élt. A házastárstól, Pachmann Annától hat gyermek született. A népes família életének nyomon kísérhető állomásai arra mutatnak, hogy jelentős magyarországi városokban Pesten, Pozsonyban, Aradon töltötték a békés éveket. Ez utóbbi helyen született 1818-ban Kammerer Gusztáv.³ Iskoláiról, végzettségéről nincs ismeretünk, csak feltételezzük, hogy katonatiszt bátyjához, Károlyhoz és ügyvéd öccséhez, Ferenchez hasonlóan őt is iskoláztatták a szülők. Életének fontos, immár Tolna megyéhez kötődő állomása az, hogy 1854. augusztus 15-én Miszlán oltár elé vezette a pozsonyi születésű, ekkor pesti lakos Nesztor Ernesztinát.⁴ A miszlai anyakönyv tanúsága szerint a katolikus vallású ara mindössze 17 esztendő volt. Az ifjú férj ekkor az alsópécsi uradalom intézőjeként dolgozott, házassági tanúként gróf Zichy László és báró Jeszenszky József földesurak neve szerepel a matrikulában.

Daróczy adatai szerint Jeszenszky felesége Kammerer Karolina, aki Gusztáv húga, vagyis az egyik tanú a sógora, másik tanú pedig munkaadója volt.

¹ Hékkútpuszta Okrád- Barnahát- Deszkametsző, az egykori Bat közötti területen helyezkedik el, napjainkban Iregszemcséhez tartozik. Kammerer Ernő születési helyét többnyire hibásan Kékkútnak írják: *Sipter Gézáné: Korok és emberek. Tolna megyeiek életrajzgyűjteménye. Tolna Megyei Tanács VB. Könyvtára, Szekszárd, 1973. 38. old.; Révai Nagy Lexikona (RNL). 11. k., 186. old., Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái 1897. 908. old.; Pallas Nagy Lexikona (Pallas) A puszta Kammerer születésekor a Tolna megyei Kánya [1950-től Somogy megye] anyakönyvi kerületéhez tartozott. *Daróczy Zoltán: Nemesi évkönyv, 1923.* tévesen e települést jelöli meg születési helyének.*

² 1832. szeptember 8-án Pesten hunyt el. A címer leírása: A négy mezőre osztott pajzs 1. és 4. ezüst mezőjében sűrű lombozatú zöld fa, a 2. és 3. kék mezőben sziklák közül kiemelkedő Asculap-pálca. Sisakdísz: jobbra néző nyitott csőrű, kiöltött vörös nyelvű, kiterjesztett szárnyú fekete sas. A család nemességét a M. Kir. BM 90269/1916 sz. alatt igazolta. *Daróczy i. m. 88. old.*

³ Budapesten halt meg 1883. május 4-én.

⁴ Tolna Megye Önkormányzatának Levéltára (TMÖL) Miszla rk. házassági anyakönyv 1854.

Hogy miért nem maradt Gusztáv családjával az alsópécsi uradalomban, arról nincs adatunk. Az viszont tény, hogy távozása után pár esztendővel, 1859-re ez az uradalom csődbe jutott. A csődiratok bizonyossága szerint ennek elsődleges oka a földesúr költséges életvitele és a nem megfelelő gazdálkodás volt.

A gyermekek születésekor, 1856-1865 között, a Kammerer házaspár a Hékkúton lakott. Ezt bizonyítja, hogy mindhárom fiú, Ernő, Gusztáv és István születési helyeként is Hékkút szerepel a kányai anyakönyvben.⁵ Az apa foglalkozása Ernő születésekor inspektor dominális, tehát uradalmi intéző, István születésekor már árendátor, tehát bérlő. A hékkúti birtok a XVII. századtól a hg. Esterházyak, majd a Viczay grófok birtokába került. Ezt követően báró Schosberger vette meg. Az erdőt az Eszterházyak birtokolták, majd az 1930-as évektől a pusztával együtt báró Kornfeld Móric tulajdonába került.⁶ A korábbi jó kapcsolat fennmaradását bizonyítja, hogy Ernő keresztszülei: gr. Zichy László és felesége Széchenyi Mária voltak.

Nem ismeretes, hogy a család mikor költözött új lakhelyére Szántóra (egyres forrásokban Tolnaszántó szerepel, ma Koppányszántó), az biztos, hogy a Kányában születésekor, 1860-ban anyakönyvezett Gusztáv 1886-ban már Szántón hunyt el és az is biztos, hogy Kammerer Gusztáv bérlő 1872-1883 közötti két ciklusban is bekerült Tolna vármegye törvényhatóságába, a (Koppány) szántói kerület képviselőjeként. Mivel a törvényhatósági bizottságba jutáshoz minimum 2 év helyben lakás volt szükséges, valószínűsíthető, hogy család már 1870-ben Szántón lakott. Kammerer Gusztáv politikusi működéséhez tartozik, hogy a Szabadelvű Párt színeiben a szakcsi választókerületből a parlamentbe is bejutott.

Kammerer Ernő tanulmányait Budapesten végezte, jogi oklevelet szerzett. A család kapcsolatait kihasználva az igazságügy-minisztériumban fogalmazóként kezdte pályáját.⁷ Apja 1883-as halálát követően nem volt családi felügyelője a gazdaságnak, ezért 1886-ban visszatért a megyébe és átvette a veszprémi püspökségtől bérelt birtok irányítását.⁸ Az 1413 kh-s uradalom eredményes működtetése szinte minden energiáját lekötötte. A gazdálkodásban meghatározó szerepet játszó gabona- és takarmánytermelés (732 kh szántó) mellett nagy szerephez jutott a rét- (93 kh), a legelőgazdálkodás (348 kh) és az erdészet (219 kh).⁹ Száz fölötti szarvasmarha, félszázat meghaladó lóállomány mellett csaknem 300 sertés és másfélezer juh tartozott az uradalomhoz.

1887-ben Budapesten vette feleségül Németh Erzsébet Jozefát.¹⁰ Házasságukból született Gusztáv.¹¹

A politikus, közéleti ember

A vármegyei politikai mindennapokba bekapcsolódását jelzi, hogy 1881 és 1910 között a koppányszántói kerület képviselőjeként megszakitás nélkül tagja volt a megyei törvényhatósági bizottságnak. A választhatóság figyelembe vételével ez 1879-es visszatérést jelentett.¹²

Apjához hasonlóan, ugyancsak a szabadelvű kormánypárti programmal nyerte el a választók bizalmát a szakcsi választókerületben, először 1887-ben, majd ezt követően 1892-ben. A párt szeretetreméltó egyéniségének számított, „tisztán politikai és egyéni jellemével, a parlamentben főleg közművelődési irányban kifejtett közhasznú munkásságával és választói iránt állandóan tanúsi-

⁵ Somogy Megyei Levéltár (SML). Kányai rk. Anyakönyv 1856. Daróczy, 1923. 88–89. old. helytelenül az anyakönyvi kerület központját, Kányát jelöli meg születési helyükként.

⁶ Györgypál János Tengőd-Hékkútpusztá kézi monográfiája 1948. 2. old. TMÖL Kézirattár

⁷ Csekő Ernő: Törvényhatósági választások Tolna megyében 1871–1917 In. Tolna Megyei Levéltári Füzetek Szekszárd 2003. Szerk.: Dobos Gyula X. k. 66–67. old.

⁸ Gazdacímtár 1897. 120–121. old.

⁹ Uo. 107 szarvasmarha, 56 ló, 263 sertés és 1441 juh mutatta az állattenyésztés fontosságát.

¹⁰ Két kisebb szociális kérdésekkel foglalkozó tanulmánya, brosúrája maradt fenn: *Két hiányzó, szükséges szociális intézmény létesítéséről* valamint a *Férficselőség* címmel.

¹¹ Apjához hasonlóan jogi tanulmányokat végzett. Tartalékos huszártisztként vett részt az első világháborús harcokban. 1922-ben feleségül vette gr. Lázár Lilit. Daróczy, 1923. 88. old.

¹² Pallas szerint „1886-ban vette át a családi gazdaság irányítását.”

tott fíradhatatlan gondosságával méltán kivonta magának a közbizalmat.”¹³ Az országgyűlési évkönyv adatai szerint a közoktatásügyi bizottságnak volt a tagja.¹⁴

1894. január 19-én egyházpolitikai reform előkészítése során különvéleménye miatt rövid időre még a pártból is kilépett. Később helyreállt a bizalom és 1896-ban ismét a korábbi színekben és kerületben vállalta a megmérettetést.

A millenniumi törvény által előírt, de az egymást követő igazgatók által meg nem valósított feladatok ellátásával a miniszter 1896 májusától Kammerer Ernőt bízta meg, „*hogy az országos képtár és művészeti múzeum zilált ügyeit rendezze.*”¹⁵ Szakmai segítője a freiburgi egyetem művészettörténész magántanára, Térey Gábor lett. A kormánybiztos kiemelt feladatává vált a múzeum céljára alkalmas építési telek kiválasztása, majd az építéshez szükséges pályázat kiírása. Feladatát eredményesen teljesítette. A millenniumi kiállítás tanügyi csoportjának létrehozásában játszott szerepéért az uralkodótól a III. osztályú Vaskoronarend kitüntetésben részesült.¹⁶

1896 októberében ismét a szabadelvű jelöltek között találkozunk nevével. A megyei lapban az egykori képviselő, Döry József azt írja, hogy „*nálánál –magamat sem veszem ki – soha jobb képviselője a kerületnek nem volt.*” Mindegy, hogy személyek vagy települések érdekében kellett eljárnia, ő mindig megtette. Az országos megbízását oly színvonalon végezte, hogy a „*kákán is csomót kereső ellenzékiek sem találtak működésében gáncsolni valót.*” Népszerűségét a választási végeredmény bizonyította, a Néppárt képviselőjét, Miller Józsefet 418 szavazattöbbséggel megelőzve harmadik ciklusban képviselhetette a szakcsi kerületet.¹⁷

1901-ben korábbiakhoz hasonló pártállással ismét ott olvashatjuk nevét Tolna megye országgyűlési képviselő jelöltjeinek listáján. Szeptember 16-án Döry József pártelnök és mintegy 300 választó kereste fel Tolnaszántón Kammerer Ernőt felajánlva neki a képviselő jelöltséget és támogatásukat. A választók településenkénti meglátogatására, a program ismertetésére először Dombóváron került sor. A megyei lap tudósítása szerint mintegy háromnegyedórás higgadt, átgondolt, frázisoktól mentes beszédben értékelte az elmúlt ciklusbeli tevékenységét, méltatva a meghozott törvényeket. A jelen helyzet vázolását követően kitért azokra a problémákra, amelyek az új parlament legfontosabb teendői lesznek: adórendszer, közigazgatás reformja, átfogó gazdasági intézkedések az anyagi és kulturális fejlődés érdekében.¹⁸

Kammerer Ernő azonban az ekkor elfogadott és életbelépett összeférhetetlenségi törvény miatt kormánybiztosként már nem kerülhetett a parlamentbe.¹⁹ A kormány a kerületében biztos befutónak számító politikust nem akarta képviselőként elveszíteni, ezért a kultuszminiszter előterjesztésére kinevezték az Országos Képtár és Történelmi Képcsarnok igazgatójává. E kinevezéssel együtt miniszteri tanácsosi címet kapott. Kinevezése kedvező sajtóvisszhangjára utal a következő: „*Kammerer Ernő eddigi működésével is bebizonyította, hogy mint lelkes műbarát, finom ízlésű amatőr, a művészetek rajongó tisztelője, és mint a magyar művészet fejlődését szívében viselő hazafi meg fog felelni, a várakozásnak, amellyel működése elé tekintenek. Megengedjük nehez a feladat, amelyre vállalkozott, de biztosítékot nyújt az ő eleven szépérvése, biztos ítéllete, nagy agilitása és lelkesedésének őszintesége.*”²⁰

A várakozásnak megfelelően Kammerer Ernő nagy fölénnyel előzte meg ellenfelét, és lett a szakcsi kerület képviselője megszakítás nélkül immár a negyedik ciklusban.²¹

¹³ Lelkendezett róla a megyei lap cikkírója. Tolnavármegye (Tvm) 1891-től megjelenő politikai és egyes tartalmú hetilap. Felelős szerkesztő és laptulajdonos: Dr. Leopold Kornél. 1896. október 11. 1. old.

¹⁴ Magyar Országgyűlés Almanach (MOA) 1892–1897. 248. old.

¹⁵ Tvm 1896. máj. 24. 5. old.

¹⁶ K. Németh András: Kammerer Ernő életéről, munkásságáról és hagyatéka régészeti vonatkozásairól. In: Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXIV. Szerk.: Gaál Attila. 2002. 276. old. hivatkozik Boros, L. T. (szerk): Magyar politikai lexikon (Magyar politikusok) 1914–1929. é.n. 211. oldalra

¹⁷ Tvm 1896. nov. 1. old.

¹⁸ Tvm 1901. szeptember 22. 3. old. A témák azóta is időszerűek bármely választás képviselőjelöltjeinek.

¹⁹ 1901. XXIV. Tc. 1 § 3. old. szerint az országos intézet igazgatói állás és a képviselői összeegyeztethető, de a kormánybiztosi és a képviselői nem.

²⁰ Tvm. 1901. szeptember 29. 4. old. „M. N” egyik fővárosi lapban megjelent cikkéből idézett a megyei lap.

²¹ Kammerer 1298, ellenfele az Ugron párti Mészáros Kálmán 666 szavazatot kapott. Tvm. 1901. okt. 6. 4. old.

Az 1901 utáni időben az ellenzékkel folytatott kormánypárti szélmalomharc, majd a zseb-kendőszavazás utáni állapot, a parlament feloszlatása, a közhangulat változása, az új választásra készülési hangneme egyaránt arra sarkallta, hogy átmenetileg módosítson jelenlétén a mindennapi politikájában.

Az igazgatóként sikeres szervező és fejlesztő munkát végző Kammerer Ernő feladataira hivatkozva, sugallva, hogy képviselői munkáját, ha lelkiismeretesen óhajtja végezni, nehéz összeegyeztetni az intézmény igazgatói feladataival, az újra jelölését taktikusan nem vállalta.

A szakcsi kerületben a hercegi javak kerületi igazgatójának, Haller József királyi tanácsosnak az indulását támogatta. Emberi magatartásának dicsérése mellett azzal ajánlotta a választópolgároknak, hogy várhatóan az ő személyén keresztül gyümölcsöző kapcsolat alakulhat ki, a kerület meghatározó földesurával, herceg Esterházy Miklóssal. Itt találkozunk azzal a gondolattal, mely szerint ő 1901-ben is csak azért vállalta jelöltséget, mert nem volt olyan személy, akinek javára visszaléphetett volna.²²

Pártja részéről történt még egy halovány kísérlet választási szerepeltetésére. A Tolnavármegye arról tudósított, hogy a „*megyei szabadelvű párt végrehajtott bizottsága a pincehelyi kerületben szeretné indítani az ott is népszerű Kammerer Ernőt*”. A felkínált jelöltséget köszönettel ott is visszautasította.

Kammerer realpolitikusként mérte fel a helyzetet és nem tette ki magát a tekintélyvesztésnek. A történészek őt igazolták, hiszen pl. a szakcsi kerület függetlenségi választói az ellenzék fellépésére el sem jutottak a szavazás színhelyére, Haller József jelölt erre visszalépett. A választási bizottság elnöke pedig az egyedül maradt függetlenségi Kossuth párti jelöltet, a cecei Szluha János birtokost hirdette ki győztesnek.²³

A politikai helyzet 1910-re alaposan megváltozott. Március 29-én Pincehelyen létrejött a választókerületi munkapárt szervezete, amely felkérte a betegsége miatt távollevő Kammerer Ernőt képviselőjelöltjének. A szükséges döntéshez a jelölt igenjét már előre megszerezték. Április második felében végigjárta a választókerület településeit, hogy a választópolgárok képet kapjanak a munkapárti elképzelésekről. Tevékenységét a választói gyűléseken nem kellett a párt valamely országos személyiségének méltatni, hiszen a szakcsi kerület képviselőjeként már számos ügyben támogatta a pincehelyi kerületet. Ennek ellenére nagy harcot jelzett a megyei sajtó, hiszen a Kossuth Párt jelöltje Ámbrozovich Lajos²⁴ mellett maga a pártelnök Kossuth Ferenc, Glatz Antal bihari főispán, Ugró Gyula újpesti polgármester, Mezőssy Béla korábbi államtitkár korteskedett. Mivel azonban Kammererhez hasonló kvalitású helyi jelölt nem akadt, a végeredmény 56 %-os siker lett, ötödik alkalommal is bejutott a T. Házba.²⁵

A történet

Kammerer Ernő életében fontos szerepet játszott a múlt, benne Tolna megye múltja megismerésére törekvés. A szakmai közülethez kapcsolódását mutatja, hogy számos társulatban nemcsak tag, hanem aktív részese az irányító választmány munkájának.²⁶ Szilárd elhatározását jelzi, hogy mindössze 23 éves volt, amikor a Tolnamegyei Közlöny négy folytatásban közölte *Tolnavármegye hódoltsági viszonyairól* címmel tanulmánya vázlatát.²⁷ Egy évvel később

²² Tvm. 1905. jan.22. 3. old.

²³ Tvm. 1905. jan. 29. 3. old. A pártatlannak nem tekinthető megyei lap szerint a nem sokkal korábban még ismeretlen Fejér megyei birtokos: „*Nagyon egyszerű, jóra való, minden intelligencia nélküli ember.*” Február 2-án már a következő helyreigazítást olvashatjuk: „*Szluha János nem kisbirtokos, mert Cece mellett Csillagmajor birtoka 800 kh-t tesz ki. Intelligenciával bíró úriember.*” Tolna megyéhez kötődését jelzi, hogy az 1860-as években Sztankovánszky Imre főispánsága idején Tolna vármegye aljegyzője volt.

²⁴ Korábbi bajai főispán. Tolnavármegye és a Közérdek (Tvm és K.) 1910. ápr.21. 2. old.

²⁵ RNL, Bp. 1914. XI. k. 186. old.

²⁶ Országos Régészeti és Embertani Társulatnak 1878-tól tagja, több szakosztály munkájának részese. 1883-tól, tehát megalakulásától a Magyar Genealógiai és Heraldikai Társulat választmányi tagja. A Magyar Történelmi Társulat tagja 1976-tól, később a választmányba is bekerült. Lásd: *K. Németh* i. m. 2002. 276. old.

²⁷ Tolnamegyei Közlöny (TmK) 1879. máj. 18., 25., június 1., 8. old.; *K. Németh* i. m. 2002. 277. old. szerint a Tolnavármegye közli írását.

Tolna megye XVI. századi adólajstromai²⁸, majd Szegszárd a török kiűzése után címmel publikált.²⁹ A XV. század végi mindenható főúrról írt, Györgyi Bodó Ferencz hagyatéka című tanulmányát a Tolnamegyei Történelmi és Régészeti Társulat alakuló ülésén olvasta fel.³⁰ A Tm. Közlöny erről így tudósított: „A gyűlés figyelemmel hallgatta az értékes felolvasást s a szép reményű fiatal embert szívélyesen megéljenzvén, elnök [Perczel Dezső] indítványára neki köszönetet szavazott.”³¹

A honfoglalás ezeréves évfordulója méltó megünneplésére törekvés jegyében a vármegyék elhatározták múltjuk feltárását, majd annak nagyközönséggel való megismertetését. Tolna vármegye törvényhatósági bizottsága 1885-ben döntött a megye történetének megírásáról. A honfoglalás előtti időkről, elsősorban régészeti kutatások eredményeinek felhasználásával, Wosinsky Mór által készített feldolgozás 1896-ban megjelent. A vármegye 1000 éves politikai, gazdasági, kulturális életének feltárására Kammerer Ernő vállalkozott. A hódoltsági területen kívül fekvő vármegyékben e feladat sokkal könnyebbnek bizonyult, mint Tolnában, ahol a vármegyei levéltár iratai csak a törökkor utáni időktől maradtak meg.

A tervezett cél megvalósítása érdekében Kammerer Ernő negyedszázadig kutatott az ország levéltáraiban, hangyaszorgalommal gyűjtötte az állami és családi archívumokban, hagyatékokban a Tolna megyével kapcsolatos adatokat. Eljutott a bécsi, müncheni és vatikáni levéltárba is.³² Kutatásai során a teljességre törekedve gyűjtötte a szomszédos vármegyékre vonatkozó adatokat, különösen alaposan foglalkozott a törökkorral. E feltáró munka eredménye a Velits Antal közreműködésével készült *Magyarországi török kincstári defterek*.³³ Hasonló forrásgondozói, szerkesztői munkát végzett *A Zichy és Vásonkeői Zichy család idősb ágának okmánytára* közkinccsé tételével.³⁴ A Nagy Iván vezette team munkájának folytatását azért is szívesen vállalta, mert a családhoz személyes szálak fűzték.

Az általa összegyűjtött, családokra, településekre, személyekre, intézményekre, fontos történelmi eseményekre vonatkozó iratok a majdani megyetörténet alapjait jelenthették volna. A tervezett mű megírásában súlyos betegsége, majd 1920. augusztus 3-i halála megakadályozta. Ezután a vármegye Döry Ferenc levéltárnokot, az országos levéltár munkatársát bízta meg a munka befejezésével.³⁵

Epilógus

Nekrológiát a megyei lapban Kovách Aladár fogalmazta meg.³⁶ „Sokan nagyon jól ismerték, mégis kevesen. A megtestesült idealizmusnak, az emberekkel való legesztétikusabb érintkezési módnak példányképe volt Ő. Rajongott mindenért, ami szép és nemes, emberszerető lelke senkinek kérelmét vissza nem utasította.... Vármegyei múzeumunk értékes képtárát is egyedül neki köszönhetjük...”

A Századokban Klebelsberg Kunónak, a Történelmi Társulat elnökének méltató emlékezőse jelent meg Kammerer Ernőről: aki a Szépművészeti Múzeum első igazgatójaként, a közművelődés terén, a társulat választmányi tagjaként, a Zichy-okmánytár szerkesztőjeként, a hazai történettudomány körül is jelentős érdemeket szerzett.³⁷

²⁸ TmK. 1880. júl. 18, aug. 8, 15. 29-i számaiban folytatásban jelent meg.

²⁹ TmK. 1882. jan. 8-án jelent meg.

³⁰ TmK. 1883. júl. 29, aug. 5, 12 számaiban olvashatók a folytatások.

³¹ TmK. 1883. júl. 1. Közli: Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve II. Szerk: K. Balog János. Szegszárd, 1985. 301. old.

³² TÖMÖL XIV./6. Kammerer Ernő hagyatéka. Mayer László levéltáros a raktári jegyzékhez 1970 februárjában fondtörténeti jegyzetet készített. Feltáró cédulái, fogalmazványai mellé néhány eredeti okirat is bekerült a gyűjteménybe. A hagyatéka fényképei még üveglapra készültek.

³³ 1543–1639 közötti időszakot öleli fel. Kammerer a bevezetést írta és sajtó alá rendezte az anyagot. Bp. 1886. 1. kötet, 1890. 2. kötet. A társszerző Velits Antal (Szécsény, 1855. március 14.–Bp. 1915. február 15.) orvos, orientalista. Héber, arab és török nyelvet ismerte. Ő fordította le a deftereket.

³⁴ 8. k. 1895, 9. k. 1899. 10. k. 1907. A 11. kötet elkészítéséhez súlyos betegsége miatt már 1913-ban segítséget kér, 1915-ben Döry Ferencsel közös szerkesztésben jelent meg. Valamennyi kötet kiadója a Magyar Történelmi Társulat (MTT) volt.

³⁵ Virilis jogon 1910 után tagja volt a törvényhatósági bizottságnak. Publikációi és megyei kötődése alapján tőle remélték a munka befejezését. Vállalta, de igazgatóvá kinevezésével erre már nem maradt energiája.

³⁶ Tolnamegyei Újság (TmÚ). 1920. aug. 14. 1. old.

³⁷ Századok, 53–54. szám (1919–1920) 524. old.

A jogi végzettségű Kammerer Ernő életútja, a kutató, a megismerésre vágyó, széleskörű érdeklődésű embert mutatja, hiszen egyszerre volt szolgálója és formálója a politikai életnek, körültekintő, szakavatott és maradandó alakítója a kulturális- és tudományos mindennapoknak. Amikor 1914-ben a Szépművészeti Múzeum éléről, 58 évesen, egészségének nagyfokú megromlása miatt nyugdíjba vonult, megkapta a Szent István-rend kiskeresztjét.

Megyetörténeti monográfiája ugyan nem készült el, de kutatási eredményeit kutatók kutatjai hasznosították, feljegyzései számos településtörténet lapjairól hivatkozással vagy anélkül visszaköszönnek. Múlhatatlan érdeme számos olyan forrás kijegyzetelése, megőrzése, amelyek eredetije az eltelt száz év viszontagságait nem vészelte át, napjainkra csak a Tolna Megyei Levéltárban őrzött Kammerer hagyatékban olvasható.³⁸

Dobos Gyula

Lóvásárok régen és ma

A lovakhoz való vonzódás szinte ösztönösen ott van a legtöbb magyar emberben. Aki már megsimogatott egy paripát, átölelte nyakát, vagy netán életét, sorsát osztotta meg kedves, okos állatával, évtizedek múltán sem tud érzelmek nélkül mesélni emlékeiről. Akinek volt lova, az számos mesét tud a vásárokról, ahol bizony talán nem is akadt olyan gazda, akit legálább egyszer csúnyán be nem csaptak volna. Aki pedig csak nézelődött, mint gyerekkoromban nagyszüleimmel én is a baranyai meg tolnai vásárokon, nem felejté a külön gondosan elkerített lóvásárok különös, pörgős hangulatát, a szekerek alól hajnalban álmosan előbúvó purdékot, a rájuk morgó öreg vásározó cigányokat, majd a vásárnyitáskor egy pillanat alatt zibongani kezdő sokadalmat, a kiabáló, egymás kezébe csapkodó alkuvókat. Délután a kiürülő vásártér hangulatát, ahol a sátorból a férfiak hangoskodásának erőssége mutatta, hogy meddig tart még a csikó ára, mögötte pedig egy-egy tompa puffanás vagy megvillanó kámpenge jelezte: az alkunál azért nem mindenki volt teljesen elégedett. A kapuban a kifelé kacagva szaladó fiúk dicsekedve suhintották, csattintották egymás felé a vásárfiaként kapott kis ostort, mintha máris a bakon ülnének. A kislányok mézeskalács babát vagy szívet – természetesen tükörrel, hogy lássák magukat benne – szorítva keblükre nézték, melyiküké szebb, színesebb, nagyobb. A csendes parasztnép pedig szekerre ülve a kocsni után kötött tehénnével vagy a vásárban vett csikóval elindult hazafelé, hogy odahaza életüket szolgáló, jó társat neveljen belőle.

A lovak kereskedelme számos országban sokáig stratégiai kérdésnek számított, hiszen évezredekken keresztül nemcsak a gazdaság fő erőforrását, hanem a hadsereg meghatározó tényezőjét is jelentette. Ezért például nálunk is az Árpád-korban hosszú ideig törvény tiltotta külön királyi engedély nélkül a lovak külföldre történő eladását, s később is – egészen napjainkig – szigorúan szabályozták kereskedelmét. Bár lovat lehetett háztól is vásárolni, a meghatározó mégis a lóvásár volt. A bürokratikus állam kiépülésével a hadsereg igényei kielégítésére alakult ki a lóvásárlás sajátos formája, a *lósorozás*. Területünkön ennek az első világháborútól mind a lovak mennyiségében, mind minőségében – így eladhatóságában is – meghatározó szerepe volt, s mivel erősen hatott a környékbeli lóvásárookra is, ezért először erről a sajátos, szövetkezeti jellegű termelési és értékesítési rendszerről, majd a középkori magyar hagyományokat folytató lóvásárokról kívánok bővebben szólni.

A magyar lótenyésztés történetét évszázadokon át alapvetően a mezőgazdaság igaerő szükséglete és a katonaság igénye határozta meg. A törökök majd a Rákóczi-szabadságharc küzdelmei során a lóállomány jelentősen megcsappant, minőségében is erősen leromlott. A békésebb időszak beköszöntésével lehetőség, a gazdaság fejlődésével jelentős igény jelentkezett a jobb minőségű állatok iránt. A paraszti gazdaságokban főként a honfoglalók *tarjánjából* az évszázadok során tovább tenyésztett, a törökkorban az arab lovakkal való kereszteződés miatt kicsit megnövelt testméretű, finomabb vonalú változatából kialakult szívós, erős, gyors-

³⁸ Kammerer életútja felvázolása mellett hagyatékának régészeti vonatkozásaival K. Németh i. m. 2002. foglalkozott.